

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΥΗΣ & ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

GRANT AGREEMENT NUMBER 881945 — ROMPlat2019

ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ

Ως μέσο ενίσχυσης για την ενεργό συμμετοχή και εκπροσώπηση των Ρομά

Εκπαιδευτικό Υλικό

Μάιος 2021

Χρήστος Ηλιάδης

D2 (D2.1) TRAININGS

Έργο συγχρηματοδοτούμενο από το Πρόγραμμα «Δικαιώματα, ισότητα και ιθαγένεια 2014-2020» (2014-2020) Της Ευρωπαϊκής Ένωσης (REC Programme 2014-2020). Η δημοσίευση αυτή απηχεί αποκλειστικά τις απόψεις του συντάκτη και η Επιτροπή δεν ευθύνεται για τυχόν οποιαδήποτε χρήση των περιεχόμενων σε αυτήν πληροφοριών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ενδυνάμωση, εκπαίδευση και δημοκρατία: Ο ρόλος της ενδυνάμωσης με έμφαση τα ζητήματα της μαθητικής διαρροής και των πρώιμων γάμων	3
Σύνοψη ενότητας	3
1. Γενική περιγραφή της «ενδυνάμωσης».....	4
1.1. Η ενδυνάμωση αφορά τα άτομα, ή τις ομάδες;.....	6
2. Βασικές Αρχές Ενδυνάμωσης.....	6
3. Ευρωπαϊκοί Θεσμοί, η Ελληνική Πολιτεία και η Ενδυνάμωση των Ρομά	7
3.1. Ενδυνάμωση μέσω της συμμετοχής.....	8
Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά Ενδυνάμωσης	9
Άσκηση 1	9
4. Η ενδυνάμωση, εκπαίδευση και πρώιμοι γάμοι	10
4.1. Ενδυνάμωση και εκπαίδευση	10
4.2. Ενδυνάμωση και Πρώιμοι Γάμοι.....	11
Πίνακας 2: Δράση για τα Δικαιώματα του Παιδιού	12
5. Συμπεράσματα.....	12
Πίνακας 3 - Ο 10λογος της ενδυνάμωσης.....	13
Πίνακας 4 - Βασικά βήματα σχεδιασμού ενός προγράμματος ενδυνάμωσης	13
Άσκηση 2	14
Άσκηση 3	14
Άσκηση 4	14
Άσκηση 5	15
Μέρος Β: Ενδεικτικά Παραδείγματα ενδυνάμωσης στην Ελλάδα – Καλές Πρακτικές	16
1. Ενδυνάμωση μέσω της Νομικής Συμβουλευτικής και της παροχής νομικής πληροφόρησης.....	16
2. Κοινωνική Ένταξη και ενδυνάμωση μέσω της Συμμετοχικής Έρευνας	17
3. Διαπολιτισμική Διαμεσολάβηση και Τοπικές Ομάδες Δράσης	20
Βιβλιογραφία.....	22

Ενδυνάμωση, εκπαίδευση και δημοκρατία: Ο ρόλος της ενδυνάμωσης με έμφαση τα ζητήματα της μαθητικής διαρροής και των πρώιμων γάμων

Σκοπός της διδακτικής ενότητας

Ο σκοπός της ενότητας είναι να εισαγάγει τους συμμετέχοντες στην έννοια και τις βασικές αρχές της «ενδυνάμωσης» με έμφαση στους Ρομά, καθώς και να καταγράψει τρόπους, εργαλεία, αλλά και εμπόδια στην ενδυνάμωση μέσα από τα θεματικά πεδία της συνύπαρξης, της καταπολέμησης της μαθητικής διαρροής και των πρώιμων γάμων. Επίσης, να αναδείξει την ενδυνάμωση ως πτυχή που μπορεί να έχει εφαρμογή σε πολλούς τομείς, όπως στην εκπαίδευση, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τοπικών χαρακτηριστικών της κάθε κοινότητας. Στο Β μέρος καταγράφονται οι λεπτομέρειες τριών ευρωπαϊκών προγραμμάτων ενδυνάμωσης των Ρομά τα οποία υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα, ώστε να περιγραφούν καλές πρακτικές και να προκληθεί διαλογική συζήτηση.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη αυτής της ενότητας, θα είστε σε θέση να:

- Διακρίνετε και να περιγράφετε τα βασικά χαρακτηριστικά και τις βασικές αρχές της «ενδυνάμωσης», με έμφαση στην ενδυνάμωση των Ρομά.
- Συσχετίσετε τις βασικές αρχές και συγκεκριμένα παραδείγματα ενδυνάμωσης με την επαγγελματική σας εμπειρία.
- Ενθαρρυνθείτε και να παροτρυνθείτε να σχεδιάσετε προγράμματα και καμπάνιες ενδυνάμωσης με βάση συγκεκριμένες αρχές και μεθόδους.
- Να συγκρίνετε και να ελέγξετε τις δράσεις που πιθανώς πραγματοποιείτε, με βάση συγκεκριμένες αρχές και καλά παραδείγματα.

Λέξεις – κλειδιά

Ενδυνάμωση, Ρομά, εργαλεία, νέοι, εκπαίδευση, δημοκρατία, συμμετοχή

Σύνοψη ενότητας

- Η “ενδυνάμωση” ευάλωτων ή περιθωριοποιημένων ομάδων πραγματοποιείται μέσω της μεταφοράς γνώσης και εξουσίας προς τα μέλη τους, προκειμένου να είναι σε θέση να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και να συμμετάσχουν ενεργά στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών που αφορούν τις ίδιες.
- Με τον τρόπο αυτό, οι θεσμοί δεν καλούνται απλώς να «προστατεύσουν», αλλά και να ενδυναμώσουν τα μέλη περιθωριοποιημένων κοινοτήτων.
- Ενδυνάμωση σημαίνει ότι ομάδες αυτές καλούνται να γίνουν άμεσα εμπλεκόμενες στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των πολιτικών που τους αφορούν.
- Οι ομάδες που υφίστανται αποκλεισμούς αποκτούν μέσω της ενδυνάμωσης τη δυνατότητα να συμμετάσχουν ισότιμα και να διεκδικήσουν μια καλύτερη ζωή.

- Η ενδυνάμωση ομάδων όπως των Ρομά, μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ενεργότερη συμμετοχή τους και ένα συνδυασμό διαμοιρασμού αρμοδιοτήτων και δημιουργίας θεσμών, οι οποίοι να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικών συμπερίληψης.
- Ενεργότερη συμμετοχή και ενδυνάμωση δεν σημαίνει για τις ευάλωτες ομάδες συμμετοχή των εκπροσώπων τους. Σημαίνει τρόπους συμμετοχής όλων των μελών τους.
- Η ενδυνάμωση έχει τοπικά χαρακτηριστικά και πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαίτερες περιστάσεις και τις κατά τόπους ανάγκες.
- Για τις τοπικές και περιφερειακές αρχές η ενδυνάμωση σημαίνει ότι θα πρέπει να μετασηματίσουν τις διαδικασίες και τον τρόπο λήψης των αποφάσεων, ώστε να δημιουργήσουν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την συμμετοχή των ευάλωτων ομάδων και αποδοχή των αιτημάτων τους.
- Για τους παραπάνω λόγους, η ενδυνάμωση θεωρείται ως ένας τρόπος διεύρυνσης της δημοκρατικής λήψης των αποφάσεων.
- Ιδιαίτερος είναι ο ρόλος της ενδυνάμωσης των νέων, μέσω της συμπεριληπτικής, μη τυπικής εκπαίδευσης.
- Η ενδυνάμωση φυσικά δεν είναι πανάκεια, ούτε αποτελεί λύση σε όλα τα προβλήματα αποκλεισμού. Αποτελεί όμως βασικό εργαλείο και προϋπόθεση για την κοινωνική ενσωμάτωση.

1. Γενική περιγραφή της «ενδυνάμωσης»

Η ενδυνάμωση χρησιμοποιείται για διαφορετικούς σκοπούς, προκειμένου να προωθήσει μια μεγάλη γκάμα στόχων και μπορεί να αφορά πολλές ομάδες, όχι κατ' ανάγκην μειονεκτούσες ή περιθωριοποιημένες. Για παράδειγμα, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει αναπτύξει προγράμματα που αφορούν την ενδυνάμωση των γυναικών,¹ την ενδυνάμωση των νέων,² την ενδυνάμωση του πολίτη, καθώς και σχετικά με την ενδυνάμωση των αρχών και υπηρεσιών προκειμένου να επιταχύνουν την εφαρμογή της περιβαλλοντολογικής νομοθεσίας.³ Αντίστοιχα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει δράσεις ενδυνάμωσης της τεχνολογικής ικανότητας επιχειρήσεων, ή και τις διαχειριστικές ικανότητες των ευρωπαϊών Επιτρόπων.⁴

Η ενδυνάμωση που αφορά ευάλωτες και αποκλεισμένες ομάδες – όπως οι Ρομά - προϋποθέτει το άνοιγμα της πολιτείας προς αυτές τις ομάδες ώστε να δημιουργήσει τον χώρο για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και να συμμετάσχουν τόσο στον σχεδιασμό πολιτικών που τις αφορούν, όσο και στην υλοποίησή τους. Δίνοντας τη δυνατότητα της δραστηριοποίησης, και όχι απλώς της παθητικής συμμετοχής, τα μέλη των ομάδων εξοικειώνονται με την ευθύνη που συνεπάγεται η λήψη αποφάσεων, αποκτούν σταδιακά

¹ <https://www.coe.int/en/web/north-south-centre/women-empowerment>.

² <https://www.coe.int/en/web/youth>

³ <http://civic-forum.eu/non-classe/empower-citizens-for-the-future-of-europe>

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A010004>

εργαλεία και γίνονται συνδιαμορφωτές των πολιτικών που τις αφορούν (Prina, 2014, σελ.2).

Η ενδυνάμωση έχει άμεση σχέση με την προστασία των δικαιωμάτων των ευάλωτων και αποκλεισμένων ομάδων. Όπως το έχει περιγράψει ο επίτροπος δικαιωμάτων του ανθρώπου ήδη από το 2005,

τα μέλη ευάλωτων ομάδων προστατεύονται καλύτερα όταν είναι ενδυναμωμένα και άρα μπορούν να αντιληφθούν και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους.

Για τον λόγο αυτό, η ενδυνάμωση έχει δύο πλευρές:

1. απευθύνεται τόσο στους ευάλωτους οι οποίοι πρέπει να μπορούν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους,
2. αλλά και σε όσους έχουν την ευθύνη να διασφαλίζουν τα δικαιώματα των ευάλωτων, οι οποίοι πρέπει να έχουν τα εργαλεία, την γνώση και την ικανότητα να διασφαλίζουν τα δικαιώματα αυτά (Schaefer-Rolffs, 2014, σελ. 81).

Η ενδυνάμωση χρειάζεται συνέχεια, συνέπεια και συστηματικότητα: αποτελεί μια *συνεχή διαδικασία* με ατελή χρονική στόχευση, και όχι μια δράση που διαρκεί λίγες ημέρες: τα ενδυναμωμένα άτομα πρέπει συνεχώς να κινητοποιούνται και να ενισχύονται προκειμένου να μπορέσουν οριστικά να μεταβούν από μια κατάσταση αδυναμίας και παθητικότητας, σε μια κατάσταση όπου μπορούν να αισθανθούν ότι μπορούν να «σταθούν στα πόδια τους» και να αναλάβουν ευθύνες, να δράσουν και να συμμετέχουν ενεργά στην αλλαγή της κοινότητάς τους. Η διαδικασία αυτή δεν είναι απλή, και δυσκολεύει ιδιαίτερα σε περιπτώσεις αποκλεισμένων ομάδων, οι οποίες δεν υποφέρουν μόνο από οικονομική εξαθλίωση και κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά είναι συνεχώς θύματα αρνητικών διακρίσεων και στιγματισμού.

Η θεωρία της ενδυνάμωσης της Elisheva Sadan

Η ενδυνάμωση κοινοτήτων είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα η οποία έχει τόσο δομικές, όσο και οργανωτικές πλευρές. Αυτές στοχεύουν στο να αλλάξουν τις παγιωμένες κοινωνικές σχέσεις και να δημιουργήσουν εναλλακτικές [...]. Η ενδυνάμωση πρέπει να προσαρμόζεται κάθε φορά στις ανάγκες των ανθρώπων, όχι οι άνθρωποι στις ανάγκες της ενδυνάμωσης. Συμπεριλαμβάνει τη γλώσσα, την ιδεολογία και τη δράση. Στηρίζεται στην αναγνώριση ότι κάθε άτομο έχει δυνατότητες, αλλά το κοινωνικό πλαίσιο περιορίζει τις δυνατότητες αυτές. Η ενδυνάμωση προϋποθέτει την αλλαγή: ότι η ανάγκη αλλαγής είναι αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής (Malloy, 2014, σελ. 20).

1.1. Η ενδυνάμωση αφορά τα άτομα, ή τις ομάδες;

Η ατομική ενδυνάμωση αποτελεί μια διαδικασία προσωπικής ανάπτυξης. Μπορεί να περιλαμβάνει την ανάπτυξη ικανοτήτων-δεξιοτήτων, αλλά και της αυτοπεποίθησης, της αυτοεκτίμησης, κ.α. Έχει στόχο τον επαναπροσδιορισμό του «εγώ», πρόκειται δηλαδή για μια διαδικασία εσωτερικής αλλαγής, όπως μεγαλύτερη πίστη στις ατομικές ικανότητες (Ταλιαδόρου, 2008, σελ. 14).

Η ενδυνάμωση ομάδων, συνδέεται με την βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης. Η έλλειψη δύναμης, αυτοεκτίμησης, εξουσίας, κλπ δεν είναι αποτέλεσμα ατομικών, αλλά κοινωνικών προβλημάτων. Οι άνθρωποι δεν είναι ανίσχυροι εξαιτίας ελλείψεων στην προσωπικότητά τους, αλλά γιατί ανήκουν σε μια ανίσχυρη ομάδα. Έτσι λοιπόν, η ενδυνάμωση ομάδων αναφέρεται στον έλεγχο που μπορούν να αποκτήσουν οι άνθρωποι ως ομάδα, για τα σημαντικά ζητήματα στη ζωή τους, αλλά και για την αναγνώριση των ικανοτήτων και ιδιαιτεροτήτων τους (Ταλιαδόρου, 2008 σελ. 15).

2. Βασικές Αρχές Ενδυνάμωσης

- Η ενδυνάμωση αφορά την ενεργοποίηση δράσεων και διαδικασιών οι οποίες μπορούν να δώσουν την αίσθηση στους ανθρώπους ότι έχουν τον έλεγχο, να ενισχύσουν την αυτοεκτίμηση και την αυτό-εικόνα τους, καθώς και να ενισχύσουν τη γνώση και τις δυνατότητές τους.
 - Θεμελιώδες στη διαδικασία ενδυνάμωσης αποτελεί η αναγνώριση των κοινωνικών συνθηκών οι οποίες κρατούν τους ανθρώπους αποκλεισμένους. Επίσης, της δυνατότητας να αλλάξουν ή να βελτιωθούν οι συνθήκες αυτές. Η έλλειψη ενδυνάμωσης πιθανώς να αναδεικνύει μια γενικότερη αίσθηση αδυναμίας ελέγχου (παραίτηση).
 - Η ενδυνάμωση συμπεριλαμβάνει ένα αίσθημα σύνδεσης με τους υπόλοιπους ανθρώπους, και την κοινή ανησυχία για το γενικότερο καλό.
- Η διαδικασία της ενδυνάμωσης χρειάζεται συνήθως να είναι *συγκεκριμένη*: μια κοινότητα μπορεί να ενδυναμωθεί σε ένα θέμα – όχι απαραίτητα σε όλα τα θέματα.
 - Η ενδυνάμωση πρέπει να είναι ατομική ή *ομαδική*: η ενδυνάμωση μιας κοινότητας αποτελεί την συλλογική έκφραση των ενδυναμωμένων μελών της, και όχι απλώς το άθροισμα.
 - Η ενδυνάμωση *δεν είναι κάτι που «δίνεται»*. Είναι αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαδικασίας, κατά την οποία μεταφέρεται η γνώση και οι δυνατότητες συμμετοχής από την μία ομάδα προς την άλλη.
 - Για την διαδικασία της ενδυνάμωσης *πρέπει να ληφθούν υπόψη οι τοπικές ανάγκες*, καθώς και άλλες ιστορικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις μέσα στις οποίες οι άνθρωποι ζουν. Οι διαστάσεις αυτές έχουν σημασία και παίζουν ρόλο στη διαδικασία ενδυνάμωσης και ενίσχυσης του ελέγχου που μπορούν να έχουν οι κοινότητες των αποκλεισμένων (Crondahl και Karlsson, σελ. 1).

- Η ενδυνάμωση δεν είναι φιλανθρωπία, αλλά μια διαδικασία που *αντιμετωπίζει τον άλλον ως ισότιμο συνομιλητή*.
- Η ενδυνάμωση έχει σχέση με τη γνώση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών μας.
- Η ενδυνάμωση χρειάζεται *συνέχεια, συνέπεια και συστηματικότητα*.

3. Ευρωπαϊκοί Θεσμοί, η Ελληνική Πολιτεία και η Ενδυνάμωση των Ρομά

Τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εντείνει τις προσπάθειές της για τη βελτίωση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά και για την καταπολέμηση των διακρίσεων και του αντιτσιγγανισμού. Πρώτη σημαντική καμπή αποτέλεσε τον Απρίλιο του 2011 η υιοθέτηση του πλαισίου για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020. Με βάση το πλαίσιο, τα κράτη της ένωσης ανέπτυξαν τις εθνικές τους στρατηγικές ένταξης των Ρομά.

Το πλαίσιο ανανεώθηκε στις 7 Οκτωβρίου 2020, οπότε η Επιτροπή εξέδωσε ενισχυμένο και αναμορφωμένο στρατηγικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζει μια προσέγγιση που περιλαμβάνει τρεις πυλώνες: 1. Την προώθηση της ισότητας, 2. Την συμπερίληψη, και 3. Τη συμμετοχή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

Τον Δεκέμβριο του 2013 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξέδωσε σύσταση για την υιοθέτηση αποτελεσματικών μέτρων ένταξης των Ρομά, ζητώντας από τα κράτη-μέλη να στηρίξουν «την ενεργό ανάμειξη των Ρομά στα κοινά, μέσω της ενίσχυσης της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής συμμετοχής τους στο κοινωνικό γίνεσθαι, μεταξύ άλλων και σε τοπικό επίπεδο» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2013, σελ. 376-8). Η σύσταση στοχεύει στην παροχή καθοδήγησης στα κράτη-μέλη προκειμένου να λάβουν αποτελεσματικότερα μέτρα για την ένταξη των Ρομά, καθώς και να εφαρμόσουν με αυστηρότερο τρόπο τις εθνικές τους στρατηγικές ή ολοκληρωμένες δέσμες μέτρων. Ευρύτερος στόχος, σύμφωνα με τη σύσταση, είναι η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των Ρομά και του υπόλοιπου πληθυσμού. Τέλος, όπως τονίζει η σύσταση, οι προσεγγίσεις των κρατών για την ένταξη των Ρομά θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις και ανάγκες επιτόπου.

Ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA), έχει διατυπώσει τη γνώμη ότι, *Οι τοπικές αρχές πρέπει να δημιουργούν τον χώρο όπου μπορεί να ακουστεί η φωνή του καθενός και, ιδίως, να καταβάλλουν στοχευμένες προσπάθειες για την ενδυνάμωση γυναικών και νέων Ρομά.*

Η ελληνική πολιτεία έχει αναγνωρίσει τον ρόλο και την αξία της ενδυνάμωσης και την έχει περιγράψει σε επίσημα κείμενα. Για παράδειγμα, η Ελλάδα, όπως και κάθε κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέπτυξε Εθνική Στρατηγική και Εθνικό Στρατηγικό Σχεδιασμό για την κοινωνική ένταξη των Ρομά. Η Εθνική Στρατηγική συγκεκριμένα περιγράφει δράσεις ενδυνάμωσης με έμφαση τις Ρομά γυναίκες καθώς και για την προώθηση των σχέσεων της

οικογένειας και του σχολείου (Εθνική Στρατηγική, 2011). Επιπλέον, η ελληνική πολιτεία υλοποιεί προγράμματα, όπως το συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα «Κοινωνική Ένταξη και Ενδυνάμωση των Ρομά». Το πρόγραμμα προβλέπει μεταξύ άλλων την δημιουργία Ομάδων Δράσης (Task Force) σε συγκεκριμένες περιοχές της Ελλάδας, καθώς και την ανάπτυξη δράσεων προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσης.⁵

3.1. Ενδυνάμωση μέσω της συμμετοχής

Η συμμετοχή είναι μία από τις «10 κοινές βασικές αρχές για την ένταξη των Ρομά» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συμμετοχή των Ρομά στον σχεδιασμό, σε τοπικό επίπεδο, των έργων, των στρατηγικών και των προσπαθειών ένταξης που αποσκοπούν στη στήριξή τους, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή τους.

Οι τρόποι συμμετοχής μπορούν να διαφέρουν σε βάθος και σε ένταση. Για παράδειγμα, οι δημόσιες αρχές ενδέχεται να καλούν κατοίκους να συμμετέχουν σε οργανωμένες συναντήσεις ή να συνεισφέρουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων ή να συμμετέχουν σε δράσεις υλοποίησης. Η δημιουργία ενός χώρου όπου οι άνθρωποι μπορούν να συνεργάζονται με ουσιαστικό τρόπο, να μαθαίνουν πώς να κάνουν συμβιβασμούς και να βρίσκουν κοινές λύσεις μπορεί να είναι δύσκολο εγχείρημα και η εμπειρία του να αποτελεί εμπειρία και τεχνογνωσία. Τα αποτελέσματα όμως θα δικαιώσουν.

Γνώμη του FRA

Τα κράτη μέλη, και ιδίως οι τοπικές αρχές, πρέπει να δημιουργήσουν συνθήκες που ευνοούν την ουσιαστική συμμετοχή των Ρομά σε προσπάθειες ένταξης σε τοπικό επίπεδο. Οι τοπικές αρχές και τυχόν φορείς που υλοποιούν έργα ή μέτρα κοινωνικής ένταξης πρέπει να παρουσιάζουν με σαφή τρόπο τους σκοπούς και τους στόχους, τα συγκεκριμένα αποτελέσματα και τους δεσμευτικούς όρους κάθε δράσης κοινωνικής ένταξης ώστε να κινητοποιούν και να διατηρούν ζωντανό το ενδιαφέρον των κατοίκων σε τοπικό επίπεδο. Πρέπει επίσης να καταβάλλουν ιδιαίτερες προσπάθειες προκειμένου να διασφαλίζουν ότι η συμμετοχή δεν καταλήγει σε μια επιφανειακή διαδικασία εντυπωσιασμού. Αυτό σημαίνει συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες και στήριξή τους προκειμένου να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων ώστε να εκφράζεται και η δική τους οπτική σε ό,τι αφορά τις στρατηγικές, τα σχέδια δράσης και τα έργα ένταξης σε τοπικό επίπεδο.

⁵ <https://www.eeagrants.gr/programmes/programme-h-2/>

Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά Ενδυνάμωσης

Αποφύγετε	Πραγματοποιήστε
Δράσεις για τους Ρομά	Δράσεις μαζί ή από τους Ρομά
Περιγραφικές: Δράσεις και προγράμματα που εστιάζουν στο να πουν στα μέλη των Ρομά κοινοτήτων τι να κάνουν και πώς να το κάνουν	Συνεργατικές: Οι δράσεις λαμβάνουν υπόψη και ανταποκρίνονται στις ιδέες των Ρομά για το τι πρέπει να γίνει και πώς.
Μη συμμετοχικές: Προϋποθέτουν ότι η γνώση, οι ικανότητες και η ισχύς βρίσκεται στο προσωπικό των προγραμμάτων και όχι στα μέλη της κοινότητας	Συμμετοχικές: Δίνουν αξία και προσπαθούν ενεργά να λάβουν υπόψη την γνώση, τις δυνατότητες και την εμπειρία που υπάρχει στις κοινότητες.
Συμβολικές: Συμπεριλαμβάνουν μέλη της κοινότητας στην υλοποίηση του προγράμματος, κυρίως ως εθελοντές και όχι ως ισότιμα μέλη	Συμπεριληπτικές: Τα μέλη της κοινότητας συμμετέχουν ισότιμα – ως ισότιμοι εταίροι – στον σχεδιασμό, υλοποίηση και αξιολόγηση, συχνά ως αμειβόμενο προσωπικό το οποίο εργάζεται με την κοινότητα.
Ποσοτικές: Δίνουν έμφαση μόνο στη διανομή υλικών αγαθών (τρόφιμα) ή την παροχή υπηρεσιών μόνο προκειμένου να υλοποιηθούν οι δράσεις.	Ποιοτικές: Η επιτυχία των προγραμμάτων κρίνεται όχι από την συμπλήρωση δεικτών, τον αριθμό των συμμετεχόντων κλπ, αλλά από τον βαθμό εμπλοκής της κοινότητας και ποιοτικών δεικτών.
Από πάνω-προς-τα-κάτω: Δίνουν έμφαση στην εμπλοκή μόνο εκπροσώπων της κοινότητας.	Από τα κάτω-προς-τα πάνω: Στόχος είναι να αναπτυχθούν σχέσεις με τις κοινότητες αλλά και δικτύωση με άλλες οργανώσεις, σε ισότιμη βάση και λαμβάνοντας υπόψη της ανάγκες των μελών των κοινοτήτων και όχι των εκπροσώπων τους ή των υπηρεσιών.

[Ο πίνακας χρησιμοποιεί στοιχεία από εγχειρίδιο (UNDP, 2016, σελ. 6). Προσαρμόστηκε στις ανάγκες του παρόντος από τον συγγραφέα]

Άσκηση 1

Γράψτε τουλάχιστον τρεις Προτάσεις για Δράσεις ενδυνάμωσης σχετικές με τα φαινόμενα της μαθητικής διαρροής και των πρώιμων γάμων λαμβάνοντας υπόψη τον Πίνακα 1.

1.....

2.....

3.....

4. Η ενδυνάμωση, εκπαίδευση και πρώιμοι γάμοι

4.1. Ενδυνάμωση και εκπαίδευση

Ένας πολύ σημαντικός τρόπος προκειμένου να προωθηθεί η ενδυνάμωση των ατόμων – ιδιαίτερα των νέων - που προέρχονται από ευάλωτες και μειονεκτούσες ομάδες, όπως οι Ρομά, είναι η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα ανθρώπινο δικαίωμα, είναι όμως και ένας πολύτιμος τρόπος να συνειδητοποιήσει κάποιος τι είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ως ένα δικαίωμα που συμβάλλει στην ενδυνάμωση, η εκπαίδευση είναι το βασικό όχημα μέσω του οποίου άτομα από κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες μπορούν να βγουν από τη φτώχεια και να αποκτήσουν τις προϋποθέσεις ισότιμης συμμετοχής (Compass, 2020, σελ. 21-22).

Εκπαίδευση δεν είναι μόνο το σχολείο. Συμπεριλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες και εμπειρίες που βοηθούν κάποιο άτομο στη ζωή του. Είναι μια μετάβαση από το ένα σημείο σε ένα άλλο, με τον κάθε κύκλο να χρησιμοποιεί τη γνώση που κερδήθηκε από τον προηγούμενο, ξεκινώντας από την προσχολική εκπαίδευση, στην βασική και έπειτα στη δια βίου μάθηση και εξ' αποστάσεως εκπαίδευση. Είναι πλέον γνωστό ότι υπάρχει μια ξεκάθαρη σύνδεση μεταξύ της χαμηλής συμμετοχής στην εκπαίδευση και στη φτώχεια: τα παιδιά φτωχών οικογενειών έχουν λιγότερες ευκαιρίες μάθησης στην βασική εκπαίδευση από τα παιδιά που προέρχονται από ευκατάστατες οικογένειες. Η εκπαίδευση είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για την πλήρη οικονομική και κοινωνική συμμετοχή των νέων. Η πρόσβαση στην εκπαίδευση πρέπει να είναι δίκαιη και ισότιμη, δίνοντας τις δυνατότητες στους νέους να πετύχουν τις φιλοδοξίες τους, αλλά και προετοιμάζοντάς τους για τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας και την έξοδό τους από τη φτώχεια (O'Kelly και Muir, σελ. 23).

Για παράδειγμα, μια συγκεκριμένη πτυχή της ενδυνάμωσης αφορά την εκπαίδευση των νέων. Όπως τονίζει το Συμβούλιο της Ευρώπης, προκειμένου να ληφθούν υπόψη τα οράματα, οι ανάγκες και οι προσδοκίες των νέων Ρομά, είναι σημαντικό να ακούγεται η φωνή τους. Είναι επίσης σημαντικό να έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε όλα τα στάδια, καθώς και να αποκτήσουν το δικαίωμα, τα μέσα, τον χώρο, τις ευκαιρίες και την υποστήριξη ώστε να αναλάβουν έναν ενεργό ρόλο στην αλλαγή των συνθηκών στις οποίες ζουν, να αναπτύξουν δράση για καλύτερη ζωή, να μιλήσουν για τις πολλαπλές τους ταυτότητες, να παλέψουν για τα ανθρώπινα δικαιώματα.⁶

Ο Χάρτης της Εκπαίδευσης για την Δημοκρατική Ιδιότητα του Πολίτη και την Εκπαίδευση

⁶ <https://www.coe.int/en/web/youth-roma>

στα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2010), του Συμβουλίου της Ευρώπης, περιγράφει την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα ως:

Εκπαίδευση, μετεκπαίδευση ευαισθητοποίηση, πληροφόρηση, πρακτικές και δράσεις που έχουν στόχο να μεταφέρουν τα εφόδια της γνώσης, των ικανοτήτων και της κατανόησης, καθώς και να αναπτύξουν τρόπους συμπεριφοράς των ατόμων. Επίσης, να ενδυναμώσουν τα άτομα προκειμένου αυτά να συνεισφέρουν στην υπεράσπιση και την προώθηση οικουμενικών αρχών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με τον στόχο να προωθηθούν και να προστατευτούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες (Compass, 2020, σελ. 17).

4.2. Ενδυνάμωση και Πρώτοι Γάμοι

Οι πρόωροι γάμοι αποτελούν μια πραγματικότητα σε πολλές χώρες του κόσμου, μεταξύ αυτών και στην Ευρώπη. Κοινωνικοί κανόνες και πρακτικές εγκλωβίζουν κορίτσια και γυναίκες σε άνισες σχέσεις εξουσίας, δίνοντας τους μικρό έλεγχο σε κρίσιμες επιλογές που επηρεάζουν τη ζωή τους. Υπολογίζεται ότι στον κόσμο γίνονται περίπου 14 εκατομμύρια γάμοι μεταξύ ανηλίκων κάθε χρόνο.⁷

Η Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει δράση, προσπαθώντας να δώσει τη δυνατότητα της επιλογής στα κορίτσια όταν αφορά αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους, να αναπτύξει μέτρα πρόληψης, καθώς και να υποστηρίξει «επιζώντες» τέτοιων πρακτικών. Ένας από τους βασικούς τρόπους αποτελεί η ενδυνάμωσή τους.

Οι προσπάθειες εμπλοκής σε δραστηριότητες και παροχής ενημέρωσης προς κορίτσια – αλλά και τις οικογένειές τους – σε κοινότητες στις οποίες παρατηρείται η πρακτική αυτή, αποτελεί ένα βασικό βήμα για την ενδυνάμωσή τους προς αυτήν την κατεύθυνση. Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, η ανάπτυξη δεξιοτήτων, οι προσπάθειες να παραμείνουν στο σχολείο είναι μέσα στα βασικά εργαλεία προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της δυνατότητας των κοριτσιών να αρνηθούν.

Όπως τονίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή:

Οι γονείς, μέλη των κοινοτήτων και τοπικοί ηγέτες είναι συνήθως όσοι εμπλέκονται στις αποφάσεις σχετικά με ζητήματα παιδικών γάμων. Η εμπλοκή τους σε δραστηριότητες που αναδεικνύουν τις συνέπειες της πρακτικής αυτής και της σημασίας της εκπαίδευσης είναι απαραίτητη ώστε να μεταβάλει τις απόψεις και την πρακτική τους. Επίσης, η

⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, “Ending Harmful Practices”, https://ec.europa.eu/international-partnerships/topics/ending-harmful-practices_en

εμπλοκή των νέων, ως εκφραστές προς τις κοινότητές τους της ανάγκης να εκλείψει το φαινόμενο, μπορεί να επιταχύνει την αλλαγή.⁸

Το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο επίσης σε σχετικό ψήφισμά του (4ης Οκτωβρίου 2017 σχετικά με την εξάλειψη των γάμων παιδιών (2017/2663(RSP)) P8_TA(2017)0379 3) συνδέει τον περιορισμό του φαινομένου με εκστρατείες ευαισθητοποίησης και σε εκστρατείες που εστιάζουν στην εκπαίδευση και την ενδυνάμωση των γυναικών και των κοριτσιών (σημείο 16). Το ψήφισμά ζητά επίσης να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στα παιδιά που προέρχονται από μειονεκτούσες κοινότητες και υπογραμμίζει την ανάγκη εστίασης στην ενδυνάμωση των γυναικών, μεταξύ άλλων, μέσω της εκπαίδευσης, της οικονομικής ενδυνάμωσης και της ενίσχυσης της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, καθώς και στην προστασία και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των γυναικών και των κοριτσιών, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας (σημεία 5 και 11).

Πίνακας 2: Δράση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα του παιδιού, (όπως πχ. στη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού), μπορεί να ενδυναμώσει τα παιδιά και τους νέους και να προωθήσει τη συμμετοχή τους και τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

Δείτε τη δράση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σελ. 130-134

<https://rm.coe.int/compass-eng-rev-2020-web/1680a08e40>

[Ενδεικτική δράση στα Αγγλικά για προαιρετική μελέτη]

5. Συμπεράσματα

Η ενδυνάμωση συνδέεται με την διεύρυνση της δημοκρατίας: αυτό που οι ευάλωτες και μειονεκτούσες ομάδες επιζητούν από το κράτος και τους θεσμούς του είναι η αναγνώριση και ο σεβασμός των πολλαπλών τρόπων συμμετοχής τους στον δημόσιο χώρο. Οι ομάδες αυτές επιζητούν τη συμμετοχή τους στα κοινά με τρόπο που θα αναγνωρίζει τις ιδιαιτερότητές τους και θα σέβεται τις διαφορετικές τους ανάγκες.

Οι διεκδικήσεις των ομάδων αυτών δεν αφορούν ποτέ μόνο ζητήματα πολιτισμικής διαφοράς. Θέτουν επίσης ζητήματα αναδιανομής, ισότητας, δικαιοσύνης και συμπερίληψης. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και αν οι διεκδικήσεις ανάγονται πολλές φορές στο όνομα μιας διαφορετικής κουλτούρας, είναι πάντα συνδεδεμένες και με διεκδικήσεις για ισότητα και δικαιοσύνη.

⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, “Ending Harmful Practices”, https://ec.europa.eu/international-partnerships/topics/ending-harmful-practices_en

Πίνακας 3 - Ο 10λογος της ενδυνάμωσης

1. **Δίνει λόγο και ρόλο** στις αποκλεισμένες ομάδες.
2. Προϋποθέτει την **αναπροσαρμογή των μορφών συμμετοχής και λήψης των αποφάσεων**.
3. **Αναγνωρίζει ως ισότιμους** συνομιλητές αυτούς στους οποίους απευθύνεται. Τους αποδίδει αξία, αναγνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητες και τους διαφορετικούς τρόπους συμμετοχής.
4. Σημαίνει όχι δράσεις για τους Ρομά, αλλά **μαζί με τους Ρομά**. Είναι δηλαδή **συμπεριληπτική**.
5. **Λαμβάνει υπόψη** και ανταποκρίνεται στις ιδέες των Ρομά για το τι πρέπει να γίνει και πώς.
6. **Δίνει αξία** και προσπαθεί ενεργά να λάβει υπόψη την γνώση, τις δυνατότητες και την εξουσία που υπάρχει στις κοινότητες.
7. **Ξεκινάει από τα κάτω**: Αναπτύσσει σχέσεις με τις κοινότητες, σε ισότιμη βάση και λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των μελών των κοινοτήτων και όχι των εκπροσώπων τους ή των υπηρεσιών.
8. Εστιάζει στις **τοπικές συνθήκες, ιδιαιτερότητες και ανάγκες**.
9. Απαιτεί **Συνέχεια, Συνέπεια** και **Συστηματικότητα**.
10. Η ενδυνάμωση δεν είναι πανάκεια και δεν λύνει όλα τα προβλήματα της περιθωριοποίησης. Είναι όμως **προϋπόθεση** για τη γνώση των δικαιωμάτων αλλά και των υποχρεώσεων.

Πίνακας 4 - Βασικά βήματα σχεδιασμού ενός προγράμματος ενδυνάμωσης

1. Ποιος θα την υλοποιήσει και ποια είναι η ομάδα στόχου.
2. Γιατί έχει σημασία να αναπτυχθεί. Τι στόχους θα καλύψει.
3. Ποιο θα είναι το περιεχόμενο.
4. Πού θα υλοποιηθεί. Σε τι χώρο.
5. Πότε θα υλοποιηθεί. Ποιος είναι ο προγραμματισμός.

6. Τι μέσα είναι διαθέσιμα. Τι γνωστικοί πόροι, τι εμπειρία, τι χώροι.

Άσκηση 2: Παγιωμένες αντιλήψεις – εμπόδια στην ενδυνάμωση

(συμπληρώστε τα κενά)

Η Λογική της ίσης αντιμετώπισης (η λογική της «αδιαφορίας»)	Η δικαιολογία της «διαφοράς»	Το βάρος στον αποκλεισμένο	Η αντιστροφή της ευθύνης
Εμείς αντιμετωπίζουμε με τον ίδιο τρόπο όλους τους δημότες μας και δεν τους διακρίνουμε σε Ρομά και μη Ρομά	Δεν καταλαβαίνουν, έχουν τις δικές τους παραδόσεις	Εμείς προσπαθούμε, αλλά αυτοί δεν θέλουν/δεν αλλάζουν	Ενδυνάμωση χρειαζόμαστε εμείς, όχι αυτοί
Οι υπηρεσίες μας είναι ανοιχτές σε όλους και δεν κάνουμε διακρίσεις		Δεν θέλουν να ενταχθούν	

Άσκηση 3

Γιατί πιστεύετε ότι είναι σημαντικός ο σχεδιασμός ενός προγράμματος ενδυνάμωσης;

Γράψτε τρεις τουλάχιστον λόγους.

1.....

2.....

3.....

Άσκηση 4

Πώς η ενδυνάμωση μπορεί να συνδεθεί με τα φαινόμενα της συμμετοχής, της μαθητικής διαρροής ή των πρώιμων γάμων; Περιγράψτε τρεις τουλάχιστον τρόπους σύνδεσης.

1.....

2.....

3.....

Άσκηση 5

Αναπτύξτε ένα δικό σας πρόγραμμα ενδυνάμωσης σχετικό με το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής ή των πρώιμων γάμων.

- Προσδιορίστε τους στόχους της δράσης σας.
- Διαλέξτε τρία τουλάχιστον στοιχεία από τα παραδείγματα προγραμμάτων ενδυνάμωσης που παρουσιάζονται στο μέρος Β του εκπαιδευτικού υλικού.
- Επιλέξτε επιπλέον στοιχεία
- Ελέγξτε το παράδειγμα που φτιάξατε με βάση τον Πίνακα 4: Ποιος, Γιατί, Ποιο, Πού, Πότε, Τι.

Μέρος Β: Ενδεικτικά Παραδείγματα ενδυνάμωσης στην Ελλάδα – Καλές Πρακτικές

1. Ενδυνάμωση μέσω της Νομικής Συμβουλευτικής και της παροχής νομικής πληροφόρησης.

Η νομική συμβουλευτική και πληροφόρηση σχετικά με ζητήματα πρόσβασης σε αρχές και υπηρεσίες έχει αποδειχθεί ότι μπορεί να προωθήσει την αντιμετώπιση των πολλαπλών διακρίσεων και να βελτιώσει την πρόσβαση των Ρομά στη δικαιοσύνη, καθώς και να ενισχύσει την γνώση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Μια τέτοια πρακτική υλοποιήθηκε στην Ελλάδα στα πλαίσια του προγράμματος JUSTROM.⁹

Στα πλαίσια αυτά, κάποιες από τις δραστηριότητες που προώθησαν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, τα δικαιώματα και τις υπηρεσίες, ήταν οι εξής:

1. Δημιουργία **Κέντρων Νομικής Υποστήριξης** («νομικές κλινικές») αποτελούμενα από έναν δικηγόρο, έναν νομικό βοηθό και έναν Ρομά πολιτισμικό διαμεσολαβητή. Στα κέντρα αυτά λειτούργησαν τοπικά, μέσα, ή κοντά σε οικισμούς Ρομά και ωφελούμενοι, κυρίως γυναίκες, έλαβαν συμβουλευτική υποστήριξη και πληροφόρηση για σειρά νομικών ζητημάτων που τις απασχολούσαν. Μεταξύ των ζητημάτων: πρόσβαση σε έγγραφα και έκδοση ταυτότητας, υποθέσεις οικογενειακού δικαίου, περιουσιακά ζητήματα και ζητήματα κληρονομιάς, πρόσβαση σε αρχές και υπηρεσίες, και άλλα. Σε αρκετές περιπτώσεις τα Κέντρα Νομικής Υποστήριξης συνεργάστηκαν με τοπικές αρχές καθώς και με οργανώσεις των Ρομά και παρείχαν από κοινού της υπηρεσίες τους σε παραρτήματα Ρομά (όπως στο Χαλάνδρι Αττικής) ή σε άλλα γραφεία.

Η νομική συμβουλευτική και η πληθώρα των ζητημάτων που προέκυψαν επέφερε σειρά συμπληρωματικών δράσεων και προσπαθειών. Μεταξύ άλλων: Αναφορές προς τον Συνήγορο του Πολίτη και άλλες αρχές προστασίας των δικαιωμάτων, παρέμβαση της εισαγγελίας του Αρείου Πάγου, συνεργασία με φορείς και προώθηση νομοθετικής πρωτοβουλίας, δημιουργία σχολικών συλλόγων με τη συμμετοχή Ρομά γυναικών.

2. Οι δράσεις νομικής συμβουλευτικής επεκτάθηκαν στην **ενδυνάμωση** των γυναικών Ρομά και την προώθηση του διαλόγου και την αμοιβαία κατανόηση με τους δήμους και τις υπηρεσίες προκειμένου να προωθηθεί η πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Στα πλαίσια αυτά διοργανώθηκαν συναντήσεις ευαισθητοποίησης, συνεδρίες καθοδήγησης, τακτικές συναντήσεις με σχετικές δημοτικές υπηρεσίες και ημερίδες ευαισθητοποίησης με την ευρύτερη κοινότητα. Αρκετές φορές, οι πληροφορίες που αποκτήθηκαν μέσα από τη διαδικασία νομικής συμβουλευτικής – πάντα με τήρηση των κανόνων εμπιστευτικότητας

⁹ Υλοποιήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης με χρηματοδότηση από κοινού με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε τρεις περιόδους από το 2017 έως το 2022 στην Ελλάδα, την Ιταλία, τη Βουλγαρία και την Ρουμανία: <https://rjp-eu.coe.int/en/web/access-to-justice-for-roma-women/home>

και ανωνυμίας – χρησιμοποιήθηκαν ώστε να καταδειχθούν τα προβλήματα πρόσβασης που αντιμετωπίζουν αρκετοί Ρομά, καθώς και προκειμένου να προωθηθούν λύσεις.

3. Σε επόμενη φάση, μέσα από την εμπλοκή με τις τοπικές κοινότητες, την μακροχρόνια παρουσία και την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης, δημιουργήθηκαν μικρές ομάδες γυναικών Ρομά, υπό την καθοδήγηση τοπικών διαμεσολαβητών και νομικών συμβούλων. Στόχος ήταν ομάδες γυναικών Ρομά να μπορούν να γίνουν πολλαπλασιαστές πληροφοριών μέσα στις κοινότητές τους σχετικά με ζητήματα πρόσβασης σε αρχές και υπηρεσίες, καθώς και στα δικαιώματα, με ταυτόχρονη τήρηση των υποχρεώσεων.

2. Κοινωνική Ένταξη και ενδυνάμωση μέσω της Συμμετοχικής Έρευνας

Η ενδυνάμωση μιας τοπικής κοινότητας μπορεί να προωθηθεί και μέσω της συμμετοχικής κοινωνικής έρευνας. Αυτό έδειξε πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε σε 21 κοινότητες και 11 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ αυτών και σε δύο περιοχές της Ελλάδας: την Αγία Βαρβάρα και τα Μέγαρα Αττικής.¹⁰

Η δράση ξεκίνησε με την διεξαγωγή ποιοτικής, «συμμετοχικής» έρευνας που καλούσε τις τοπικές αρχές, τις κοινότητες των Ρομά αλλά και μη Ρομά να εξετάσουν την συμμετοχή των πολιτών της κοινότητας στις δράσεις ενσωμάτωσης των Ρομά πληθυσμών. Σκοπός ήταν να γίνει κατανοητό ποιες πτυχές αυτών των προγραμμάτων είναι λειτουργικές, ποιες όχι και για ποιους λόγους. Μέσω της διαδικασίας της συμμετοχικής έρευνας διευκολύνθηκε η δραστηριοποίηση των Ρομά σε τοπικό επίπεδο, βελτιώνοντας την ικανότητά τους να συμμετέχουν στον μέγιστο δυνατό βαθμό επί ίσοις όροις με τις τοπικές αρχές και την κοινωνία των πολιτών. Με τον τρόπο αυτό προωθήθηκε η ενδυνάμωσή τους.

- Η έρευνα ξεκίνησε από ερωτήσεις όπως: «Ποιες οι ανάγκες σας». Στη συνέχεια οι τοπικές κοινότητες ενημερώθηκαν για τα δικαιώματά τους και πώς μπορούν να τα διεκδικήσουν. Φάνηκε πως όταν οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τις απόψεις τους μέσω από διάλογο με τις τοπικές αρχές, αυτό αποτελεί για εκείνους μια καλύτερη ευκαιρία να αγωνιστούν για τα δικαιώματά τους και μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη χειραφέτηση.
- Ταυτόχρονα, μέσω της συμμετοχικής έρευνας οι τοπικές αρχές έχουν την ευκαιρία να ακούσουν τις ανάγκες και τις απόψεις των πολιτών τους και οι πολίτες να μάθουν να αναπτύσσουν πιο ρεαλιστικές προσδοκίες.
- Μέσω της ενδυνάμωσης οι άνθρωποι μπορούν να υπερβούν τη στερεοτυπική εικόνα των Ρομά ως «αυτών που δεν εντάσσονται» και ενθαρρύνονται ώστε να διεκδικούν ισότιμα το μερίδιό τους στην κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο.

¹⁰ Το πρόγραμμα «Τοπική Δράση για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά» (Local Engagement for Roma Inclusion – LERI) πραγματοποιήθηκε από τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε (FRA) στις χώρες: Ελλάδα, Βουλγαρία, Τσεχία, Φινλανδία, Γαλλία, Ουγγαρία, Ιταλία, Ρουμανία, Σλοβακία, Ισπανία και Ηνωμένο Βασίλειο.

- Εστιασμένες δράσεις ειδικότερα για την ενδυνάμωση γυναικών και νέων Ρομά αποτέλεσαν σε ορισμένες περιοχές σημαντικό στοιχείο της επιτυχίας των πρωτοβουλιών.
- Η μεθοδολογία της έρευνας περιελάμβανε τον σχεδιασμό , τον προγραμματισμό , την εφαρμογή και την παρακολούθηση ενός ευρέως φάσματος παρεμβάσεων μικρής κλίμακας σε διάφορους τομείς , από την εκπαίδευση και την απασχόληση, μέχρι την υγειονομική περίθαλψη, τη στέγαση, τον πολιτισμό κλπ . Αφενός, αυτές οι παρεμβάσεις αποτέλεσαν βασικό εργαλείο για την παραγωγή δεδομένων και πληροφοριών . Στις κοινότητες δόθηκε μικρό χρηματικό ποσό το οποίο θα έπρεπε μόνες τους να διαβουλευθούν για τον τρόπο αξιοποίησής του.
- Οι κοινότητες των Ρομά όρισαν μόνες τους τις προτεραιότητες μέσα από διαδικασίες διαβούλευσης και συμμετοχής . Επιπλέον, υλοποίησαν δράσεις με την υποστήριξη των τοπικών αρχών. Η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων συνέβαλε επίσης στο να δοθεί προσοχή στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν καθημερινά οι Ρομά , ευαισθητοποιώντας με τον τρόπο αυτό το κοινό σε θέματα διακρίσεων και αντιτσιγγανισμού . Οι άνθρωποι έμαθαν πώς να εκφράζουν τις ανάγκες τους και να συνεργάζονται ώστε να βρίσκουν κοινές λύσεις σε προκλήσεις ένταξης σε τοπικό επίπεδο.
- Η έρευνα έδειξε ότι οι συμμετοχικές διαδικασίες που ενδυναμώνουν τους πολίτες σε τοπικό επίπεδο ώστε να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων μπορούν να αποτελούν σημαντικό εργαλείο των διαδικασιών κοινωνικής ένταξης.
- Πολλά μέλη των τοπικών κοινοτήτων δεν είχαν ερωτηθεί ποτέ πριν τι χρειάζονται και ποια είναι η άποψή τους σε συγκεκριμένα ζητήματα . Πολλοί από αυτούς είχαν συνηθίσει στον ρόλο του παθητικού αποδέκτη των έργων ή προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης , πάντα με την ιδιότητα των δικαιούχων στο πλαίσιο πρωτοβουλιών που σχεδιάζονταν και εφαρμόζονταν από φορείς εκτός της κοινότητας . Στις περισσότερες περιπτώσεις ερμήνευαν τη συμμετοχή τους απλώς ως παρουσία σε μια συνάντηση, σε ένα πρόγραμμα κατάρτισης, σε ένα εργαστήριο ή ως προσωρινή απασχόλησή τους για την εκτέλεση δραστηριοτήτων που δεν είχαν αναπτύξει οι ίδιοι.
- Η πρακτική έδειξε πως όταν οι τοπικές παρεμβάσεις δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες περί αντιμετώπισης των αναγκών των ανθρώπων , αυτό οδηγεί τελικά σε απώλεια εμπιστοσύνης και , εν τέλει , σε έλλειψη κινήτρου για τη συνέχιση της συμμετοχής .

Γνώμη 1 του FRA

Τα κράτη μέλη, και ιδίως οι τοπικές αρχές, πρέπει να δημιουργήσουν συνθήκες που ευνοούν την ουσιαστική συμμετοχή των Ρομά σε προσπάθειες ένταξης σε τοπικό επίπεδο. Οι τοπικές αρχές και τυχόν φορείς που υλοποιούν έργα ή μέτρα κοινωνικής ένταξης πρέπει να παρουσιάζουν με σαφή τρόπο τους σκοπούς και τους στόχους, τα συγκεκριμένα αποτελέσματα και τους δεσμευτικούς όρους κάθε δράσης κοινωνικής ένταξης ώστε να κινητοποιούν και να διατηρούν ζωντανό το ενδιαφέρον των κατοίκων σε τοπικό επίπεδο. Πρέπει επίσης να καταβάλλουν ιδιαίτερες προσπάθειες προκειμένου να διασφαλίζουν ότι η συμμετοχή δεν καταλήγει σε μια επιφανειακή διαδικασία εντυπωσιασμού. Αυτό σημαίνει συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες και στήριξη τους προκειμένου να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων ώστε να εκφράζεται και η δική τους οπτική σε ό,τι αφορά τις στρατηγικές, τα σχέδια δράσης και τα έργα ένταξης σε τοπικό επίπεδο.

Γνώμη 2 του FRA

Οι τοπικές αρχές και οι υπεύθυνοι υλοποίησης των έργων πρέπει να λαμβάνουν υπόψη πτυχές που σχετίζονται με το φύλο ώστε να εντοπίζουν τυχόν εμπόδια στη συμμετοχή των γυναικών σε δραστηριότητες και να εκπονούν στρατηγικές για την υπέρβασή τους. Η χρονική στιγμή και οι τόποι διεξαγωγής συναντήσεων και δραστηριοτήτων πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις ειδικές περιστάσεις και τις ανάγκες των εκάστοτε κοινοτήτων. Προσοχή πρέπει επίσης να δίνεται στον τρόπο με τον οποίο αυτά μπορούν να επηρεάσουν ιδίως τις γυναίκες και τα παιδιά Ρομά, οι οποίοι ενδέχεται να είναι λιγότερο διαθέσιμοι για συμμετοχή ή να έχουν άλλους προβληματισμούς, με αντίκτυπο στην ικανότητα αυτών των ομάδων για συμμετοχή.

3. Διαπολιτισμική Διαμεσολάβηση και Τοπικές Ομάδες Δράσης

Η (δια)πολιτισμική διαμεσολάβηση (cultural mediation) είναι μια από τις κεντρικές λειτουργίες που προωθούν την κοινωνική συμπερίληψη και ενδυνάμωση. Αυτό προωθήθηκε μέσω της εκπαίδευσης περίπου 150 Ρομά διαμεσολαβητών από το Συμβούλιο της Ευρώπης την περίοδο 2011-2014. Στη συνέχεια οι διαμεσολαβητές αποτέλεσαν τους πυρήνες για την δημιουργία τοπικών ομάδων δράσης.¹¹

Η διαμεσολάβηση είναι μια πτυχή της κοινωνικής διαμεσολάβησης η οποία προωθεί την κοινωνική ένταξη και τη δημοκρατία, αναγνωρίζοντας την διαφορετικότητα στις σύγχρονες πλουραλιστικές κοινωνίες. Ο διαμεσολαβητής, συνήθως προερχόμενος από την ίδια την ομάδα των ωφελούμενων και γνωρίζοντας πολύ καλύτερα τα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων, μπορεί και δημιουργεί σταθερές σχέσεις εμπιστοσύνης. Έτσι, από τη μία προωθεί άμεσα τις θετικές δράσεις των αρχών στους ωφελούμενους, εξασφαλίζει την ισότιμη πρόσβασή τους στις δημόσιες υπηρεσίες και παρέχει πληρέστερη και εξατομικευμένη ενημέρωση. Ο ρόλος του όμως δεν είναι να αποτελεί απλώς τον “κήρυκα”, αλλά να λειτουργεί και αντίστροφα: να κινητοποιεί τους δημόσιους φορείς στην προσπάθεια να αλλάξει η κατάσταση του αποκλεισμού που βιώνουν οι Ρομά.

Στην Ελλάδα, έπειτα από την εκπαίδευση των Ρομά διαμεσολαβητών, σε επόμενη φάση δημιουργήθηκαν Τοπικές Ομάδες Δράσης. Αυτές αποτελούνταν από τον εκπαιδευμένο διαμεσολαβητή καθώς και από άλλα μέλη τόσο της κοινότητας όσο και των τοπικών αρχών. Οι ομάδες εκπαιδεύτηκαν και ενδυναμώθηκαν και τοποθετήθηκαν στο επίκεντρο των προσπαθειών ένταξης της κοινότητας, μέσω της κινητοποίησης τους και της ενίσχυσης της δυνατότητας τους να συμμετάσχουν και να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους και την ανταπόκριση των τοπικών αρχών.

Σκοπό αποτέλεσε οι τοπικές ομάδες δράσης να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στη μετάβαση από μία παθητική και εξαρτημένη στις πελατειακές σχέσεις κοινότητα, σε μια συλλογικότητα η οποία θα επεξεργάζεται και θα αναλύει τα προβλήματα προκειμένου να προβαίνει σε διεκδικήσεις, προτάσσοντας μια σχέση συνεργασίας και εμπιστοσύνης – και όχι σύγκρουσης – με τις τοπικές αρχές. Την ίδια στιγμή, το βάρος μοιράστηκε εξίσου και στις τοπικές αρχές και τη δική τους ευθύνη να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και τα αιτήματα των Ρομικών κοινοτήτων, χωρίς αποκλεισμούς ή αρνητική προδιάθεση.

¹¹ Οι δράσεις ήταν αποτέλεσμα των προγραμμάτων ROMED I και ROMED II τα οποία υλοποιήθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης σε 22 συνολικά χώρες – μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα - την περίοδο 2011-2013 και 2014-2017 αντίστοιχα. Το ROMED II στην Ελλάδα επικεντρώθηκε σε οκτώ περιοχές: Νέα Αλικαρνασός Ηρακλείου Κρήτης, Αμαλιάδα, Μεσολόγγι, Ίλιον και το Χαλάνδρι Αττικής, Καρδίτσα, ο Δενδροπόταμος Θεσσαλονίκης και Κομοτηνή: <https://www.coe-romed.org>

Η συμμετοχή στις Ομάδες έδωσε στα μέλη των κοινοτήτων τη δυνατότητα να διεκδικήσουν με οργανωμένο και συγκροτημένο τρόπο την επίλυση τοπικών προβλημάτων, αλλά και τα δικαιώματα τους ως πολίτες και δημότες μιας περιοχής, αντιλαμβανόμενοι ταυτόχρονα τις υποχρεώσεις τους. Διεύρυνση της τοπικής συμμετοχής σημαίνει εμπλοκή ανθρώπων που έως τώρα έμεναν έξω από τις συλλογικές διαδικασίες, κυρίως τις Τσιγγάνες γυναίκες αλλά και τους νέους.

Μέσω της συμμετοχής αυξήθηκε η γνώση και ενδυναμώθηκαν τόσο τα μέλη των ομάδων δράσης όσο και τα στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης. Με τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων και την ανάδειξη των προβλημάτων των Ρομικών κοινοτήτων επιτυγχάνεται μεγαλύτερη πρόσβαση στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων και περισσότερες ευκαιρίες άμβλυσης των ανισοτήτων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλειας και Πρόνοιας, «Εθνική στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά», Δεκέμβριος 2011.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Το νέο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά (πλήρης δέσμη)», Οκτώβριος 2020, https://ec.europa.eu/info/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_el

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ (FRA), 2019, «Δουλεύοντας με τους Ρομά: Συμμετοχή και ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων» (Σύνοψη), <https://fra.europa.eu/el/publication/2020/doyleyontas-me-toys-roma-symmetohi-kai-endynamosi-ton-topikon-koinotiton-synopsi>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2013), Σύσταση του Συμβουλίου 378/1 της 9ης Δεκεμβρίου 2013 για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη, ΕΕ 2013 C 378, σ. 378/6.

Ταλιαδώρου Άννα, *Ενεργή εμπλοκή και ενδυνάμωση των ευαίσθητων κοινωνικά ομάδων. Οδηγός Καλών Πρακτικών*. Κοινοτική Πρωτοβουλία “Equal”, Αθήνα, 2008, https://www.ekke.gr/projects/sem/resources/others/Kales_praktikes.pdf

Ξενόγλωσση

Συμβούλιο της Ευρώπης, *Compass: Manual for human rights education with young people*, 2^η έκδοση, Στρασβούργο, 2020.

Kristine Crondahl and Leena Eklund Karlsson, “Roma empowerment and social inclusion through work-integrated learning”, *SAGE Open*, January-March 2015: 1-10.

O’Kelly K, Muir J., *Taking it seriously. Guide to Recommendation CM/Rec(2015)3 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member States on the access of young people from disadvantaged neighbourhoods to social rights*. Council of Europe, September 2016.

Schaefer-Rolffs, A. ‘Minority Politics in Practice: Protection and Empowerment in Danish-German Border Region’, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, vol. 13, no. 2, 2014, σσ. 81, 86.

United Nations Development Programme (UNDP), “Implementing Comprehensive HIV and STI Programmes with Transgender People”, New York (NY): United Nations Development Programme; 2016.

Επιπλέον Ενδεικτικό Υλικό

Συμβούλιο της Ευρώπης – Πρόγραμμα ROMED, «Έκθεση αποτίμησης του προγράμματος στην Ελλάδα», https://www.coe-romed.org/sites/default/files/Country-assessment_Greece-HEL.pdf

Συμβούλιο της Ευρώπης, «Η Πρόσβαση των Γυναικών Ρομά στη Δικαιοσύνη συνοπτικά», <https://rm.coe.int/jstrom3-/16809e2021>

Ηλιάδης Χρήστος, «'Θέλουν να ενταχθούν οι Ρομά;' Ευρωπαϊκό Πλαίσιο, ελληνικές πολιτικές και νέα εργαλεία», στο, *Συμβίωση, Κοινωνική συμπερίληψη, ένταξη και αλληλεγγύη στην Ευρώπη: Τρέχουσες προκλήσεις και μελλοντικές προοπτικές*, Δ. Συρρή (επιμέλεια), Συμβίωση: Θεσσαλονίκη, 2020, σσ. 53-74. <https://jmonnet.symbiosis.org.gr/wp-content/uploads/2020/12/ebook-symbEU-2020-GR.pdf>

Χριστίνα Μαλιγκούδη και Έλλη-Μαρία Δρομπίλα, «Η ενδυνάμωση της ταυτότητας των παιδιών Ρομά μέσα από την αξιοποίηση της μητρικής τους γλώσσας. Μια έρευνα δράσης». Πρακτικά 11^{ου} πανελληνίου συνεδρίου Ο.Μ.Ε.Ρ-Ε.Κ.Π.Α, σελ. 437. <https://drive.google.com/file/d/1ufInn-AjXtU1PfJyny9EvNRLly9IVGFQ/view>